
УДК 047.31 + 81'282

Людмила Рябець, Марина Поістогова
Інститут української мови НАН України, м. Київ

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІАЛЕКТНОГО КОНТИНУУМУ І ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОЕКОЛОГІЇ. ДО 30-РІЧЧЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ»

11–12 квітня 2016 р. в Інституті української мови НАН України (м. Київ) відбулася Міжнародна наукова конференція, в якій узяли участь понад 60 науковців із Національної академії наук України, провідних університетів й академічних центрів України, Білорусі, Молдови, Норвегії, Польщі, Росії, Хорватії.

Відкрив конференцію директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор *П.Ю. Гриценко*, який зазначив, що катастрофа на Чорнобильській АЕС спричинилася до багатотисячних людських жертв, руйнування життя десятків тисяч жителів ураженої радіацією зони, спустошення частини слов'янської території, мовні та культурні архетипи якої для науковців Славії слугували еталоном давньослов'янської архаїки, становили об'єкт особливої уваги й вивчення впродовж кількох століть. Сьогодні Чорнобиль став символом незахищеності суспільства, його мови, культури, історичної пам'яті перед техногенними чи антропогенними катастрофами. Саме такі трагедії, як і суспільні негаразди та війни, актуалізують необхідність збереження мови, діалектів, національних культур, спонукають мовознавців до розв'язання лінгвоекнологічних проблем. На відповідальності учених за збереження унікальної мовної інформації, свідчень духовної культури та матеріальних артефактів чорнобильського ареалу після

© Л.В. РЯБЕЦЬ, М.В. ПОІСТОГОВА, 2016

1986 р. наголосили віце-президент НАН України, академік НАН України С.І. Пирожков та академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, академік НАН України М.Г. Жулинський.

У доповіді «Діалекти у світлі екології мови» проф. П.Ю. Гриценко порушив питання інформаційного збереження діалектів, необхідності розширення бази емпіричних свідчень про різні діалекти, підкреслив необхідність актуалізації давніших діалектологічних та етнографічних джерел інформації з одночасним розширенням сучасних записів діалектного мовлення як універсального джерела відомостей про різні структурні рівні говірок.

Зацікавлення учасників конференції викликала доповідь проф. Ю. Конься (Краків) «Dlaczego "Ilustrowanu leksykon gwary i kultury..."», a nie "Słownik gwary..."?» про новий тип ілюстрованого діалектного словника, який є вдалим поєднанням діалектного лексикону й енциклопедії традиційної народної культури; доповідач продемонстрував три перші опубліковані томи названої праці. Проф. Є. Сиротюк (Познань) у доповіді «Językowo-kulturowa wspólnota wsi słowiańskiej — założenia projektu badawczego» презентував методологічні засади важливого проекту — аналізу сучасних слов'янських говірок із позиції не лише з'ясування / виявлення структурних особливостей, а насамперед як мовної й культурної самореалізації соціуму окремого населеного пункту. Реалізація такого дещо незвичного підходу пов'язана з поєднанням власне діалектологічного і соціолінгвістичного підходів до вивчення діалектних явищ. Проф. Я. Сятковський та проф. Д. Рембішевська (Варшава) у доповіді «Wschodniosłowiańskie relikty leksykalne w gwarowych nazwach uprzęży i wozu konnego na obszarze Polski» поділилися результатами дослідження східнослов'янських лексичних реліктів у польських говірках, продемонстрували важливість кореляції мовної і культурної інформації під час вивчення лексики і семантики в окремому континуумі та загальнослов'янській перспективі. Розвиток лексичного складу середньонадніпрянських говірок на двох часових зрізах проаналізувала проф. Г.І. Мартинова (Черкаси) у доповіді «До проблеми змінності лексичних одиниць у просторі й часі», проілюструвавши статистику одних елементів і динаміку інших. Проф. Г.Л. Аркушин (Луцьк) відтворив історію виникнення двох переселенських говірок у с. Русино-Берестечко — волинської та середньополіської. О.В. Тер-Аванесова (Москва) дослідила переплетення структурних українських та південноросійських рис за матеріалами прийоменниково-відмінкового керування в слобожанській говірці села Роговате.

Дослідженню різних аспектів говірок Чорнобильської зони — структурних особливостей, змін, географії явищ, реконструкції елементів — присвятили доповіді В.М. Курцова (Мінськ) «Стан і динаміка розвитку гаворак паўднёва-ўсходняй зоны беларускай мовы ў сучасных камунікатыўных умовах Беларусі» (окреслила фонетичні особливості говірок цієї території); Л.В. Рябець (Київ) «Говірки Чорнобильської зони в лексикографічному опрацюванні»; Г.С. Кобирилка (Київ) «Прояви парокситонези в чорнобиль-

ських говірок»; Ю.І. Бідношия (Київ) «Діалектні тексти з Чорнобильського Полісся як джерельна база міждисциплінарних досліджень»; Л.А. Москаленко (Київ) «Сакральність, сакралізація, десакралізація у говірках Чорнобильської зони»; М.М. Ткачук (Київ) «Реконструкція редуکتивного ареалу: шляхи вивчення переселенських говірок Чорнобильської зони»; Г.І. Гримашевич (Житомир) «Прислівникова лексика середньополіських переселенських говірок як свідчення збереження мовної ідентичності поліщука в новому діалектному оточенні». Усі ці доповіді об'єднують те, що, крім розв'язання окреслених проблем, їхні матеріали розширюють масив нових діалектних свідчень, записаних доповідачами в різний час від переселенців із Чорнобильської зони. Інформативно цінні доповіді Н.С. Вербич (Київ) «Явище гезитації в діалектному мовленні (на прикладі говірок Чорнобильської зони)» та О.С. Іщенко (Київ) «Про одне питання екології мовних ареалів (у контексті збереження чорнобильських говірок)» спиралися на дані українського діалектного фонофонду (Інститут української мови НАН України).

Н.В. Хобзей (Львів) у доповіді «Різномасштабне лексикографічне опрацювання одного діалекту: від Ю. Кміта до М. Онишкевича» порівняла семантичне наповнення статей у двох словниках бойківського говору, а також методику подання цитованого матеріалу і зауважила на доцільності збереження цитат, важливості докладної фіксації семантики кожного слова під час записування діалектного матеріалу та укладання діалектних лексиконів.

К.С. Кожухар (Кишинів) у доповіді «Українські говірки в Республіці Молдова на початку ХХІ ст.: ступінь збереження й актуальність дослідження» презентувала інформацію про функціонування української мови на теренах Молдови, підкреслила генетичну й структурну строкатість українських говірок Молдови та збереження ними значного евристичного потенціалу. Цьому ж ареалу присвятили доповіді «Консервація лексичних архаїзмів в українських анклавних говірках (на матеріалі говірки с. Булаешти Республіки Молдова)» І.В. Гороф'янюк (Вінниця) та «Архаїзація номінацій в українських говірках півночі Молдови» Д.А. Ігнатенко (Бельці).

У доповіді «Діалектологічні праці початку ХХ ст. як пам'ятки втрачених говірок» Б.О. Коваленко (Кам'янець-Подільський) наголосив на пріоритетах використання діалектних текстів для вивчення говіркового мовлення та проаналізував статтю Б.М. Яцимірського про говірку с. Стара Ушиця, яке було затоплене через будівництво Дністровської ГЕС.

Н.Б. Клименко (Селидове) у доповіді «Тексти як джерело вивчення та збереження українських східностепових говірок Донеччини» поінформувала про засади укладання збірника діалектних текстів говірок Донецької обл., а також про стан роботи над «Матеріалами до словника східностепових говірок».

М. Борцюх (Люблін) у доповіді «Українські говірки в Польщі на веб-сторінках» продемонструвала ефективність використання медіа-ресурсів у діалектологічних дослідженнях і поділилася інформацією про записи українського діалектного мовлення на польському телебаченні та радіо.

У доповіді «*Буковинські говірки в умовах культурних трансформацій*» Л.Я. Колеснік (Київ) проаналізувала номінації з календарно-обрядового дискурсу в сучасних буковинських говірках, продемонструвала характер трансформацій вербальних компонентів обрядів, перехід номінацій з обрядової сфери в побутову. Тісний зв'язок лексики діалектів з народною культурою було обрано об'єктом аналізу в доповідях М.В. Поістогової (Київ) «*Східнополіська ботанічна номенклатура і народна культура*» (про купальський обряд і його рослинні атрибути, наділені символічною функцією), О.М. Холод'юн (Київ) (про реалізацію ЛСГ із семемою 'говорити' у східнополіських говірках у зв'язку з відображенням мовної картини світу діалектоносіїв), Н.В. Кірілкової (Рівне) «*Флорономени в говірках Рівненського Полісся*».

Л.М. Тищенко (Слов'янськ) у доповіді «*Номінативні одиниці діалектних текстів Донеччини на тлі української лексикографії*» подала докладну інформацію про формування емпіричної бази для дослідження східно-степових говірок Донецької обл.

Аналізу давніх синтаксичних форм в українських карпатських говірках присвятила доповідь «*Архаїчні форми предикатних синтаксем у структурі говірки с. Богдан Рахівського р-ну Закарпатської обл.*» О.В. Юсікова (Київ).

У кількох доповідях актуалізовано проблему змінності лексики діалектів, зокрема семантичної структури лексем, а також одиниць граматичної будови говірок (В.В. Леснова (Старобільськ) «*Динамічні процеси в оцінній лексиці української мови*»; М.В. Бігусяк (Івано-Франківськ) «*Динамічні процеси в лексико-семантичній системі говірки с. Липовиця Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.*»; І.В. Симоненко (Київ) «*Говірка с. Липове Сумської обл.: статика і динаміка*»; С.П. Вакульчук (Київ) «*Динаміка і статика в словозміні іменних частин мови (на матеріалі наддністрянських говірок)*»; Я.О. Литвиненко (Суми) «*Динаміка орнітолексики у східнополіських говірках*»; Т.О. Ястремська (Львів) «*Динаміка семантичної структури лексеми верх у говірках південно-західного наріччя*»; Г.А. Чешко (Київ) «*Прислівникова система редукованої говірки с. Новий Глібов Козелецького р-ну Чернігівської обл.*»; О.І. Котяш (Залужжя) «*Динаміка ЛСГ ткацтва північнополіської говірки с. Залужжя в постчорнобильських умовах*»).

Проблему переформатування ареалу внаслідок переселення носіїв говірок порушено в доповіді М.В. Гнатюк (Львів) «*Динаміка північнолемківських говірок у західноукраїнському ареалі*»; зауважено, що переселення спровокувало посилення варіативності лексики, архаїзацію номенів, зміну в смисловій структурі слів, відкритість словотвірної системи.

Пізнавальну цінність давніших писемних пам'яток, у яких відбито регіональні мовні особливості, у контексті дослідження діалектів продемонстровано в доповіді Б. Осовського (Познань) «*Inwentarze szlacheckie — między pismem a gwarą*».

Т.В. Щербина (Черкаси) у доповіді «*Універбати як вияв вторинної номінації в говірках Черкащини*» підкреслила, що одним із виявів удосконалення й раціоналізації номінативних одиниць є універбація, поширена

в розмовному мовленні та зумовлена прагненням респондентів подолати внутрішні суперечності між єдністю значення й розчленованістю засобів вербалізації.

Взаємодію питомих і запозичених елементів у формуванні структурних особливостей новожитніх говірок дослідила М.С. Делюсто (Ізмаїл) — «Проблема запозиченого / питомого в структурних рисах української новожитньої говірки». Дослідженню проблем номінації в українських говірках були присвячені доповіді: Х.І. Яреми (Ужгород) «Назви хвороб у лексичі народної медицини українських говорів Закарпатської області»; О.В. Слободян (Старобільськ) «Народні географічні назви водойм за способом утворення у східнослов'янських говірках Луганщини»; С.С. Поліщук (Одеса) «Номінації сільськогосподарських приміщень для утримання домашніх тварин у говірках Середнього Надбужжя». Т.В. Громко (Кіровоград) у доповіді «Проблеми вивчення північно-західного ареалу степового говору» розповіла про труднощі, з якими стикаються дослідники під час збирання й аналізу матеріалу строкатого новожитнього ареалу, яким є Кіровоградщина. Г.В. Сікора (Київ) на прикладі реконструкції елементів львівського мовлення до 1939 р. показала можливості й цінність такого підходу до вивчення мови міста («Реконструкція як прийом моделювання міського мовлення в діахронії»).

Дві виголошені доповіді («Епістолярна спадщина норвезького славіста Олафа Брока як джерело для вивчення історії українсько-норвезьких наукових зв'язків» Т.П. Льоннгрєн (Тромсьо) та «О современном говоре села Убля: через 120 лет после О. Брока» М.М. Толстої (Москва)) були пов'язані з постаттю відомого норвезького славіста Олафа Брока, зарубіжного члена Академії наук України, дійсного члена НТШ, який одним із перших подав докладний опис української говірки с. Убля. У засіданні взяв участь Надзвичайний і Повноважний посол Королівства Норвегії в Україні та Білорусі Й.Е. Фредріксен, який запропонував спільний науковий проект між Україною, Росією та Норвегією щодо видання архівних матеріалів О. Брока з нагоди 150-річчя від дня народження, яке слов'янська наукова громадськість святкуватиме 2017 р.

У доповіді «Динаміка ідіолекту в умовах мовно-культурного пограниччя» проф. Л.Д. Фроляк (Люблін) зосередила увагу на латеральних регіонах — Слобожанщині (ареал поширення східнослов'янських говірок) та польсько-українському порубіжжі: в таких умовах функціонування говірок особливо цінним є дослідження ідіолекту, зокрема типології ідіолектів.

А.О. Колесников (Ізмаїл) у доповіді «Трансформація материнської говірки в новожитню (на матеріалі українських південнобесарабських говірок)» докладно розглянув трансформаційні процеси в говірках новожитнього ареалу межиріччя Дністра і Дунаю, визначив типи говірок за генетичною основою та напрямками структурних перетворень.

Про продовження роботи з вивчення мовлення старообрядців Південної Америки, яку розпочали свого часу Л.Л. і Р.Ф. Касаткіни, доповіла О.Г. Ровнова (Москва), яка розкрила особливості функціонування росій-

ських говірок старообрядців в іншомовному оточенні, роль конфесійної належності, компактного проживання, збереження сімейних традицій та настанови соціуму на збереження мови як факторів дальшої віталізації говірок («*Русские диалекты Южной Америки: современное состояние, опыт изучения и сохранения*»). Метологічно близькою до цієї проблематики була доповідь О. Тимко Дітко (Загреб) «*Наслідки двомовності в мові бачванських руснаків*», де відзначено, що результатом міжмовних контактів стала двомовність, яка виявилася на всіх мовних рівнях і зумовила трансформацію говірок бачванських руснаків.

Виголошені доповіді викликали плідну наукову дискусію. У підсумковому обговоренні взяли участь Я. Сятковський, Д. Рембішевська, К.С. Кожухар, Г.С. Кобиринка, Н.В. Хобзей, О.В. Тер-Аванесова, О.Г. Ровнова, В.М. Курцова, П.Ю. Гриценко та ін., які відзначили цінність оприятених досліджень, що полягала у презентованих нових ідеях, розв'язанні конкретних питань та, що особливо важливо, в новому діалектному матеріалі й формулюванні нових ідей. Серед актуальних завдань окреслено передусім необхідність активізації фіксування нового діалектного матеріалу, створення корпусів фонозаписів і баз транскрибованих діалектних текстів. Підсумовуючи дискусію, П.Ю. Гриценко зауважив, що Чорнобиль — це символ того, що ми можемо втратити будь-якої миті; тому широкий діалог про чорнобильські мовно-інформативні втрати — це сигнал необхідності створювати максимально вичерпні картини про діалекти, які зникають або можуть зникнути. Крім записування й архівування матеріалу, необхідно наполегливо йти шляхом поглиблення змісту дослідження. Очікуваною є поява нових монографій про окремі говірки, такі праці можуть дати докладний опис говірок на всіх структурних рівнях.

В ухвалі конференції наголошено на необхідності привернути увагу суспільства до діалектів як загроженого феномену діалектної мови — складника національної культури, на нагальній потребі збереження українського діалектного мовлення, його продуманого пропагування як народної мовотворчості.

Статтю отримано 24.04.2016

Liudmyla Riabets, Maryna Poistohova

Institute of the Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE “TRANSFORMATION OF DIALECT CONTINUUM AND PROBLEMS OF LANGUAGE ECOLOGY (IN COMMEMORATION OF THE 30TH ANNIVERSARY OF CHORNOBYL DISASTER)”

The International Scientific Conference “Transformation of Dialect Continuum and Problems of Language Ecology (in Commemoration of the 30th Anniversary of Chornobyl Disaster)” took place on 11–12 April 2016 at the Institute of the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine. Scientists of different academic and university centres of Ukraine, Belarus, Moldova, Norway, Poland, Russia and Croatia participated in the Conference. 54 reports were heard on plenary and sectional sessions. Researchers emphasized that there were transformation and reduction of language areas, structural changes of some dialects in the context of globalization and aimed others to record complete information about dialect systems.

Key words: conference, dialect continuum, language ecology, transformation, reduction.